

KULTURVÄRDEN

EN TIDLÖS TIMMERMAN
Ger nytt liv till gamla stockar

KOVÄNDNING PÅ KUNGSGÅRDEN
Ottenby satsar på ny teknik

PÅ HUSESYN I BERGIANSKA
Från paviljonger till avträden

K

DEN EGENSINNIGA MONARKEN
Drottning Kristina fyller 400 år

OSYNLIGA NAV I KULTURARVET
Åtta gångjärn från skilda epoker

DEN OTÅLIGE AMANUENSEN
Strindberg och Djävulsbibeln

Magnifikt i
MARAIS

DE AVGÖRANDE PUSSELBITARNA

FÖRESTÄLL DIG känslan när du lägger de sista pusselbitarna och motivet träder fram. Att arbeta med fastigheter som bär på mycket historia kan liknas med att lägga pussel – många små fragment som tillsammans avslöjar vad historien vill berätta och gör helheten begriplig.

I detta nummer får du möta flera av våra skickliga hantverkare som arbetar med att tolka just sådana historiska fragment. Vi besöker bland annat Svenska institutet Paris där ett till synes obetydligt kvitto från 1600-talet visat sig vara den avgörande pusselbiten för att förstå hur ett ursprungligt golv en gång såg ut.

Du kan också läsa om timmermannen som återbrukar och anpassar en nästan 400 år gammal stock – som visar sig passa perfekt där en annan, lika ålderstigen men uttjänt stock behöver ersättas. Ännu en pusselbit faller på plats.

Missa inte heller bilden av de personliga tillhörigheterna som legat gömda i en mellanvägg i många årtionden och nu kommit i dagen. Varje ting är en pusselbit där de flesta ännu söker sin plats.

Kanske har du själv funderat över vilka pusselbitar du lämnar efter dig? Trevlig läsning!

KARIN HEDIN RÖÖS
chefredaktör

FOTO SFV/CLAES OLSSON

»Vi kan lära oss av britterna«

FOTO SFV

Statens fastighetsverk medverkade nyligen på evenemanget Folk och Kultur i Eskilstuna. Där höll SFV:s affärsutvecklare ett samtal med brittiska organisationer om britternas brinnande intresse för kulturarvet.

Varför är britterna så engagerade i sitt kulturarv, Mimmi Mannheimer, affärsutvecklare på SFV?

– I Storbritannien finns det en lång tradition av att civilsamhället är med och tar ansvar för kulturarvet. I Sverige har vi länge förlitat oss på att staten ska ta hand om det, medan britterna har byggt upp starka stiftelser och medlemsorganisationer.

National Trust lyfts ofta fram som ett föredöme – vad gör de särskilt bra?

– National Trust grundades redan i slutet av 1800-talet. Till skillnad från SFV så äger och förvaltar de både fastigheterna och verksamheten i dem. De har över fem miljoner medlemmar och tiotusentals volontärer som blir viktiga ambassadörer i lokalsamhället. Finansieringen bygger på medlemskap, insamlingar och donationer, vilket gör att de hela tiden måste vara relevanta och lyhörda för besökare och omvärlden.

Vilka lärdomar kan vi i Sverige dra av britternas sätt att arbeta med kulturarv?

– Det finns mycket att lära, inte minst hur de tar vara på samhällets engagemang, både genom volontärer och finansieringsalternativ. På sikt tror jag också att modeller likt National Trust kan vara ett alternativ i Sverige. Regeringen har varit tydlig med att SFV ska se över sitt fastighetsinnehav. Då blir det uppenbart att andra aktörer än staten kommer att behöva ta över delar av beståndet.

KULTURVÄRDEN NUMMER 1, 2026

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. sfv:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med tio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Thomas Johansson

Chefredaktör

Karin Hedin Röös

Redaktionell produktion

Intellecta

Redaktör Johan Wickström

Art Director Sara Bidö

Korrektur Helena Walldow

Texter Mattias Boström, Erika

Bjurling, Elisabet Hesseborn,

Thorsten Sandberg, Gustav

Schön, Johan Wickström

Foto Daniel Ahlström,

Alexandru Babos, Johan Bernes,

Erika Bjurling, Julien Bourgeois,

Tobias Cras, Melker Dahl-

strand, Micael Edlund, Bruno

Ehrs, Joar Enekvist, Katarina

Enekvist, Mia Fernlund, Emilia

Jansson, Rebecka Kessler,

Ulrika Kjellin, Sara Lahtinen,

Kungliga biblioteket, Vinciane

Lebrun/Voyez-Vous, Åke E:son

Lindman, Livrustkammaren/

Erik Lernerstål, Clément Morin,

Joel Nilsson, Daniel Nyholm,

Lars Owesson, Lisa Raihle

Rehback/Kungl. hovstaterna,

Maria Tapper, Riksarkivet/

Kungliga Byggnadsstyrelsen,

Carl Wiström, Stefan Ångström

Illustration Veronica Ballart

Lilja

Repro Turbin

Tryckeri Norra Skåne Offset

Issn 1104-845x

Omslaget Foto: Vinciane

Lebrun/Voyez-vous

Kontakta oss

Kundservice <https://order.flowy.se/statensfastighetsverk/selfservice>
eller 08-121 060 73

Redaktionen kulturvarden@sfv.se eller 010-478 70 00

Postadress Kulturvärden, Box 2263, 103 16 Stockholm

FOTO MELKER DAHLSTRAND

6

VAR STOCK PÅ RÄTT PLATS
Timmermannens tidlösa hantverk

FOTO JULIEN HOUQUEOIS

14

BAKOM PORTEN I MARAIS
Återskapad glans i Svenska institutet Paris

FOTO JOHAN BERNES

22

DET VÅRAS FÖR BERGIANSKA
En promenad i flera tidsåldrar

FOTO SKOKLOSTERS SLÖTT

32

JUBILEUMSÅR FÖR KRISTINA
Den gränsöverskridande monarken fyller 400 år

KOVÄNDNING 12
*Kungsgården
satsar på robotar*

ANEKDOTEN 20
*Strindbergs tid som
amanuens på KB*

FORM 30
*Åtta gångjärn
från skilda epoker*

DÅ OCH NU 36
*Universitetshuset –
en centralpunkt i Lund*

KRÖNIKAN 39
*Så kan vi skydda
kulturarvet*

FOTO SFV/REBECCA KESSLER

Nu ska spiran tas ner

RIDDARHOLMSKYRKANS spira ska monteras ner och restaureras. I januari påbörjades schaktningsarbetena utanför kyrkan för att möjliggöra etablering och förankring av en mobilkran. Arbetena övervakas av arkeologer eftersom det under medeltiden låg en kyrkogård på platsen. Projektet beräknas vara klart under 2028 och under perioden kan besökare ta del av en tillfällig utställning på planket utanför kyrkan.

FOTO HAMIAN ZHU

KONSTFULLT PÅ AMBASSADEN I PEKING

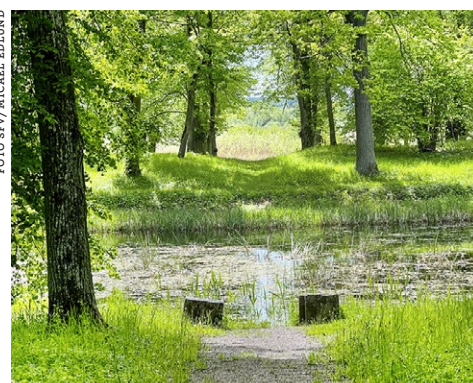
ETT NYTT KONSTVERK har invigts på Sveriges ambassad i Peking. Konstverket Capriccio i tuftad ull är skapat av textilkonstnären Pia Fern och invigdes i december 2025. Verket har tillkommit i ett samarbete mellan Statens fastighetsverk och Statens konstråd.

Ambassadanläggningen uppfördes i början av 1970-talet efter ritningar av arkitekterna Nils Ahrbom och Hando Kask och har sedan dess byggts till i flera etapper för att möta verksamhetens behov.

BÄTTRE LIVSMILJÖ FÖR SALAMANDRARNAS

VID SVARTSJÖ slott har Statens fastighetsverk restaurerat den historiska slottedammen. I dammen lever både den mindre och den fridlysta större salamandern. Beståndet har minskat under 2000-talet och för att förbättra livsmiljön för salamandrarna har dammen grävts ur och rensats. Utöver detta finns det ett också stort kulturhistoriskt värde i att upprätthålla dammens historiska form. Arbetet genomförs vintertid eftersom salamandern då kryper upp ur dammen för sin vinterdvala.

FOTO SFV/MICHAEL EDLUND

Oväntat fynd

VID EN fasadrenovering av Pilgrimscentrum i Vadstena gjordes ett oväntat fynd. När den gamla putsen togs bort släppte delar av ytterväggens tegel, vilket avslöjade ett hålrum mellan ytter- och innerväggen. I utrymmet återfanns diverse föremål, bland annat skor, tidningar och brev. Ett av breven, daterat den 13 maj 1942, är skrivet av en 14-årig flicka som bland annat skriver om en morbror som "fallit i fronten" i Finland. Föremålen har nu tagits om hand och kommer att bevaras på Pilgrimscentrum.

Timmermannen Alexander Nordin bär
iväg stock 1136 från Wrangelska palatset
på Riddarholmen i Stockholm.

ÅTER I TJÄNST

Från en undangömd plats i ett gammalt hisschakt får den nästan 400 år gamla stocken 1136 nytt liv genom timmerman Alexander Nordin. I hans uppdrag möts hantverk, historia och hållbarhet när en bit av Stockholms byggnadsarv återvänder i tjänst.

TEXT Mattias Boström

Högst upp i ett av tornen i Wrangelska palatset, på Birger Jarls torg i Stockholm, står inventarie 1136, en stock som är daterad till 1630–1660. Den kapades av i samband med en breddning av ett hisschakt vid en restaurering av byggnaden.

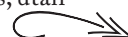
Anledningen till att den nästan 400 år gamla stocken står kvar i tornet, och inte slängdes, är att den har ett kulturhistoriskt värde och därför ingår i Statens fastighetsverks återbruksregister.

Nu ska den återgå i tjänst – i en annan del av Stockholm.

På plats i tornet för att hämta stocken är timmerman Alexander Nordin, som efter lite krypande och hukande i det trånga utrymmet är framme vid stock 1136.

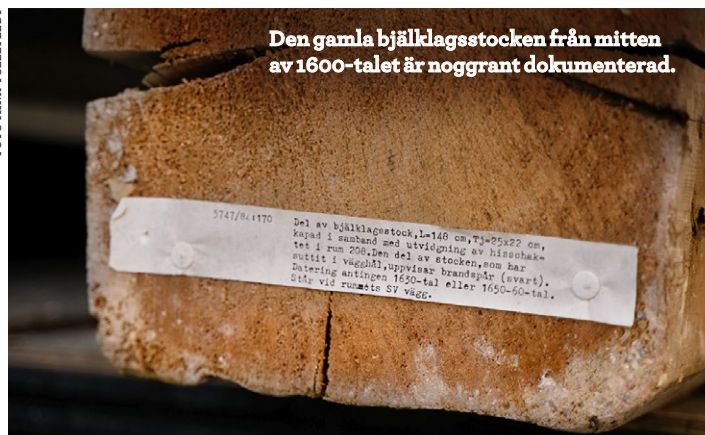
– Klokkt nog mätte sfv upp stocken och inventerade den så att den blev lätt sökbar i registret, nu när vi faktiskt behöver den, säger han.

Statens fastighetsverks återbruksregister upprättades 2005 med avsikten att spara och återanvända byggnadsdelar med ett kulturhistoriskt värde. Därmed kan stock 1136 inte bara återanvändas, utan även få ett helt nytt användningsområde.

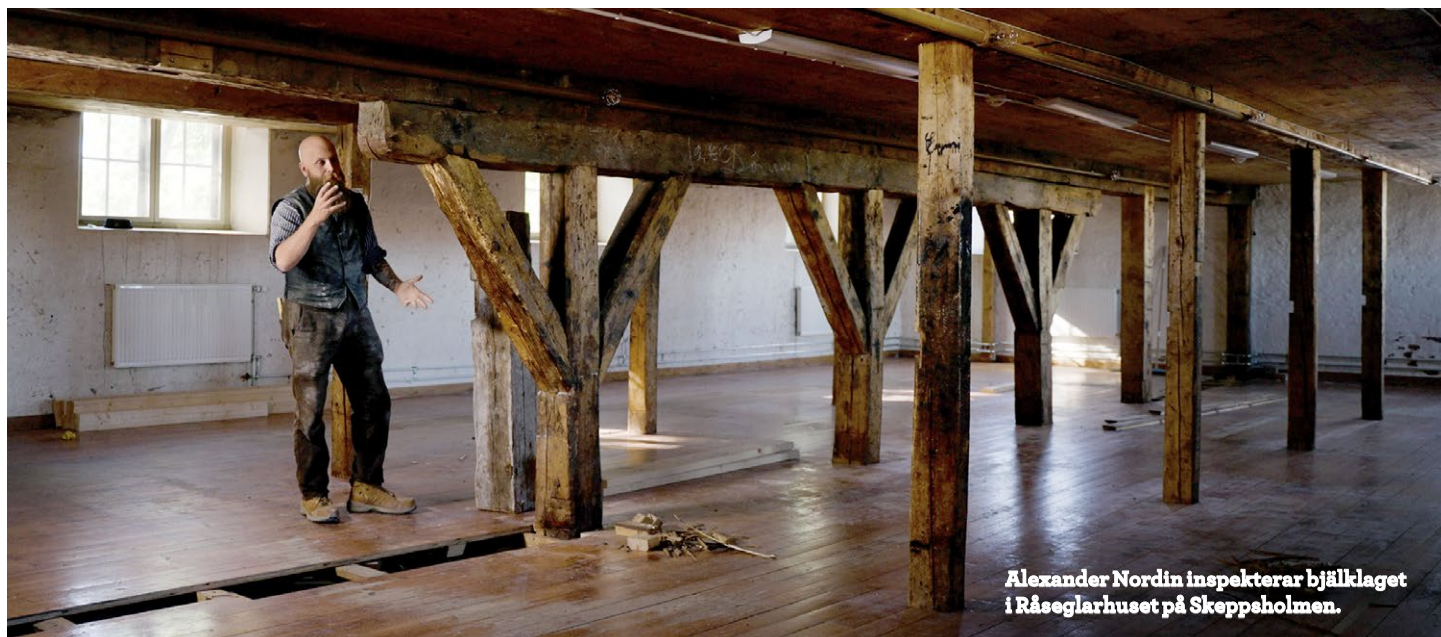

Taklyft med en hydraulisk domkraft, placerad på en bjälke.

Den gamla bjälklagsstocken från mitten av 1600-talet är noggrant dokumenterad.

Alexander Nordin inspekterar bjälklaget i Råseglarhuset på Skeppsholmen.

»Den här bjälken var uppenbarligen bra nog att spara när de restaurerade och då var den minst 350 år gammal.«

En av snedsträvorna som bär upp bjälklaget i det 400 år gamla Råseglarhuset på Skeppsholmen i Stockholm har nämligen fått rötskador och drabbats av skadedjursangrepp. Den behöver därför bytas ut, och det är Alexander Nordin som fått i uppdrag av SFV att göra jobbet.

– Stocken har ju några år på nacken och man kan se lite sprickor. Men den kommer nog att funka alldeles utmärkt på sin nya plats, säger han.

TIMMERMANSYRKET HAR anor från 1000-talet, när knut-timringstekniken kom till Norden. Med tiden blev rollen allt viktigare, bland annat vid byggen av kyrkor, broar och försvarsanläggningar.

De flesta timrade byggnader vi ser i dag uppfördes på 1800-talet. Att restaurera dessa är också den vanligaste typen av jobb som Alexander Nordin och hans firma tar sig an.

– Kunderna är ofta privatpersoner som vill värna byggnadsvård och historia. De tycker att den gamla timmerstugan hör hemma på just den här gården på just den här platsen, och att

det är värt att lägga pengar på den, säger Alexander Nordin.

Det händer emellertid att Alexander Nordin stöter på betydligt äldre exempel på timmermansarbete. Ett sådant tillfälle inträffade när han inventerade medeltida kyrkor på Gotland.

– Då hittar man ofta återanvänt byggmaterial från de gamla kyrkorna, som kan vara från 1100-talet. I ett kyrktorn hittade vi en bjälke med insnidade draxslingor från sen vikingatid. Vi trodde att vi hade gjort världens upptäckt, men så bläddrade vi i dokumentation från 1800-talet och då var det såklart en gammal antikvarie som redan hade hittat den, säger Alexander Nordin.

Stock 1136 är kanske inte lika iögonfallande och fantasieggande som den gamla vikingatida bjälken – men den har trots allt tjänstgjort i nästan 400 år.

När den plockades ut och lades till i återbruksregistret hade ingen människa tittat på den sedan 1600-talet.

Men på sin nya plats kommer den inte bara

Verktygen har varit desamma under århundraden.

vara synlig för Råseglarhusets besökare. Den kommer att bära hela byggnaden på sina axlar.

– Den här bjälken var uppenbarligen bra nog att spara när de restaurerade och då var den minst 350 år gammal. Det är jättekul att kunna jobba på det här sättet, att återanvända gamla fina material, säger han.

ALEXANDER NORDIN är passionerad för sitt yrke. Och intresset för att bygga kom redan som barn. Men han var aldrig intresserad av ett reguljärt byggarbete.

Vägen in i timmermansyrket gick via en utbildning i rekonstruktion av järn-åldershus, där han kunde kombinera sitt stora intresse för arkeologi med traditionellt arbete.

– Jag hade inte en tanke på att göra karriär som timmerman utan såg det mest som en paus från en halvtråkig vardag. Men så fort jag provade på det så var det jättetydligt att det var något jag måste fortsätta med. Så jag gick en tvåårig fortsättningskurs på högskola och lärde mig att restaurera timmerhus. Sen var det bara att börja jobba, säger han.

För att stock 1136 ska kunna ersätta

sin företrädare i Råseglarhuset krävs vissa justeringar. Alexander Nordin har mätt upp och ritat ut hur den ska sågas till för att den ska kunna ta den last som krävs. Han börjar med att lyfta upp taket med en hydraulisk domkraft, placerad på en tillfällig stående bjälke. När takets överliggande bjälke har kommit tillräckligt högt upp frigörs den gamla snedsträvan.

Alexander Nordin knackar loss den och placerar den på golvet för att mäta den. Sedan är det dags att såga till stock 1136 utifrån samma mått.

– Det kluriga är att man bara har ett försök på sig. Det gäller att få till det direkt. Mät gärna två gånger och såga en, säger han och börjar såga och hugga.

TIMMERMANSYRKET HAR inte förändrats nämnvärt under århundradena. Visst, Alexander Nordin åker inte ut i skogen med häst och vagn, fäller träd och blockhugger timret med yxa. Nu är timret oftast maskinellt bearbetat.

– Vi arbetar på det gamla sättet ibland. Men en hantverkstimme kostar mycket mer i dag än på 1800-talet när en

FOTO MELKER DAHLSTRAND

– Vår traditionella klädstil blir ett statement vi måste leva upp till, säger Alexander Nordin.

timmerman jobbade för en näve gröt och husrum. Jag vill komma till sista graden av förfining så fort som möjligt, och i de momenten skiljer sig inte arbetet så mycket från förr, säger han.

Stock 1136 har fått ett delvis nytt utseende i form av en tapp och en spets som Alexander Nordin sågat och huggit fram. Nu är det dags för den att börja tjänstgöra som snedsträva. Alexander Nordin lyfter återigen upp taket med den hydrauliska domkraften. Han placerar tappen i stock 1136 i det gamla tapphålet och den passar perfekt. När domkraften långsamt sänker ned taket knakar det betänkligt i hela träkonstruktionen. Alexander Nordin betraktar processen koncentrerat. Efter några sekunder står det klart att stock 1136 fixar tyngden.

– Det gick ihop riktigt fint det där. Det var en utmaning eftersom stolpen är vriden i en led och balken i en annan. Dessutom är stock 1136 också vriden. Det gäller att kompensera i sammanfogningarna så att man får tajta stötar.

DÄRMED HAR STOCK 1136 inlett ett nytt kapitel i sitt liv. Från en nästan 400 år lång dold tillvaro i ett schakt till en mer prominent position i Råseglarhuset. Här ska den förhoppningsvis sitta i 400 år till.

Det är den direkta kopplingen till det förflutna som gör timmermansyrket unikt, enligt Alexander. För honom handlar det inte bara om att bygga funktionella strukturer – han vill

FOTO MINA TOLLEFELD

Stock 1136 på plats i sin nya position.

också ge nytt liv till något gammalt. Och när han gör det känner han en direkt koppling till kollegor från svunna tider.

– Jag tycker det är häftigt att få hålla i något som någon annan har arbetat med för så länge sedan. Att kunna följa spåren av gamla hantverkares arbete och förstå hur de tänkte när de byggde. *

Det sitter i händerna

Nu kan du se den andra säsongen av programserien *Det sitter i händerna* på SFV:s playtjänst Sevärt. Här får du möta olika hantverkare som berättar om sina yrken, bland andra timmermannen Alexander Nordin.

FOTO MELKER DAHLSTRAND

Att restaurera gamla byggnader är både konst och hantverk. Enligt Alexander Nordin handlar det om att hitta en balans mellan att bevara det ursprungliga hantverket och att göra byggnaden funktionell för dagens behov.

ÅTERBRUKSREGISTRET

Sedan 2005 har Statens fastighetsverk ett digitalt återbruksregister med kulturhistoriskt värdefulla inventarier som är borttagna från sina ursprungliga platser, till exempel dörrar, trapppräcken och lampor. Dessa inventarier kan användas när SFV ska renovera någon av sina fastigheter.

I Återbruksregistret finns drygt 2200 objekt med beskrivningar, mått och foton.

Objekten är klassificerade i två kategorier: de som endast får användas i den ursprungliga byggnaden och de som kan användas i SFV:s övriga hus.

Att skapa exakta och hållbara sammanfogningar mellan gamla och nya stockar är en konstform som timmermannen måste kunna hantera.

TEKNIKSIFTE PÅ KUNGSGÅRDEN

*Ottenby kungsgård är en av Sveriges största kungsgårdar.
Den ligger på Ölands södra spets och ingår i ett världsarv.
Nu ska den rustas för framtiden.*

TEXT *Gustav Schön*

FOTO CARL WISTRÖM

Under Gustav Vasas reformation på 1500-talet drogs många av kyrkans jordbruksmarker in till staten och gjordes om till kungsgårdar. I dag förvaltar sfv ett 20-tal av dessa. I den sydligaste spetsen av världsarvet Södra Ölands odlingslandskap ligger Ottenby kungsgård.

När familjen Wiström tog över arrendet 1987 förvaltades denna kungsgård av Domänverket.

– Den tidigare arrendatorn var till åren kommen och när vi tog över var gården i förfall. Betesmarker var igenvuxna och fastigheterna var nedgångna. Vi har investerat mycket i Ottenby, säger arrendatorn Andreas Wiström.

I DAG FINNS 500 mjölkkor, 190 dikor samt 800 tackor och lamm på kungsgården. Tillsammans med sfv är familjen Wiström i full gång med att ge kungsgården ett ansiktslyft. Den 90 meter långa ladugården ska förlängas med 46 meter.

– Det är en utmaning att bedriva jordbruk på en kungsgård, man får inte göra hur man vill och det krävs särskilda tillstånd för utbyggnaden. Men vi har en god dialog med sfv som hjälper oss i detta.

Utbyggnaden innebär en anpassning till ett mer modernt lantbruk. I den nybyggda delen kommer mjölkkningsrobotar att installeras. Det gör att korna kommer att mjölkas i genomsnitt tre gånger per dag i stället för två, vilket beräknas öka mjölkproduktionen med 15 procent.

– Med robotarna kan kossorna bli mjölkade när de vill, men framför allt innebär det en attraktivare arbetsplats, säger Andreas Wiström.

OTTENBY KUNGSGÅRD är sedan 1935 ett statligt byggnadsminne. De vidsträckta hagarna och sjömarkerna nyttjas inte bara av gårdens djur. Platsen präglas också av ett rikt fågelliv och fornlämningar.

– Byggnadsbeståndet på Ottenby kungsgård har höga kulturhistoriska värden och ställer höga krav på hur vi arbetar i projektet. Ett nära och välfungerande samarbete mellan sfv och familjen Wiström har därför varit avgörande. Vi är mycket nöjda med hur arbetet fortlöper, säger sfv:s förvaltare Daniel Ahlström.

Utbyggnaden bekostas av sfv medan familjen Wiström står för det invändiga. Totalt investerar familjen en bit över 20 miljoner kronor i projektet, som beräknas vara klart under sommaren 2026.

– Det här är en långsiktig investering. Tanken är att mina barn kommer vilja fortsätta att bruka gården den dag jag kliver av, säger Andreas Wiström. *

Bakom fasaden på vackra Hôtel de Marle, där Svenska institutet Paris är hyresgäst, har en genomgripande renovering av Bergmansalen på bottenvåningen genomförts.

Putshantverkaren Olivier Saha från A Cœur de Chaux putsar väggarna med en blandning av gips, kalk och sand som använts i Paris sedan 1600-talet.

ovärderligt HANTVERK

Bakom portarna till Hôtel de Marle i Paris pågår ett renoveringsarbete som inkluderar en hel del detektivarbete. Nu har den så kallade Bergmansalen i Svenska institutet Paris återställts till sin forna glans.

TEXT Erika Bjurling

Väggarna i Bergmansalen putsas med traditionella metoder. Det är viktigt att fukt kan passera och inte stanna i väggarna och orsaka skador.

FOTO EMILIA JANSSON

Mitt i den trendiga stadsdelen Marais i Paris äger svenska staten en juvel, stadspalatset Hôtel de Marle, vars äldsta delar är från 1500-talet. Idag är fastigheten unik som Sveriges enda kulturhus utomlands där Svenska institutet Paris huserar.

– På 1960-talet köpte vi det här av franska staten för att ha en lokal i Europas kulturella centrum – Paris – för att ställa ut och visa svensk kultur och konst. Det har haft samma funktion sedan dess, säger Gustav Vrang, fastighetsförvaltare på SFV Utrikes.

EFTER ATT STATEN förvärvat byggnaden 1965 gjordes en omfattande restaurering som pågick 1967–1970 eftersom fastigheten var mycket nedgången. Sedan dess har ett antal mindre renoveringar och ombyggnader genomförts, bland annat iordningställdes och renoverades den så kallade Bergmansalen till hörsal och auditorium 1993 med mycket teknisk utrustning och akustikpaneler på väggarna.

– Nu har vi försökt återställa och renovera Bergmansalen så att den mer ska stå i samklang med resten av huset, säger Gustav Vrang.

Emilia Jansson är svensk arkitekt som bor och arbetar i Paris. Hon involverades i arbetet kring Svenska institutet Paris för drygt fem år sedan.

– Det som är speciellt med den här sortens stadspalats, eller ”hôtel particulier”, är att byggnaden är inskjuten från gatan så att man får en förgård först och sen en trädgård på baksidan, säger Emilia Jansson.

– Det kallas ”entre cour et jardin”, mellan förgård och trädgård. Men man kände inte volymen och ljuset tidigare. Man såg inte riktigt det här fina ‘entre cour et jardin’.

UPPDRAGET BESTOD därför nu i att ta bort all panel och annat som täckte Bergmanrummets väggar och hitta tillbaka till ett mer ursprungligt utseende.

Men att återgå till hur rummet sett ut historiskt visade sig komplicerat, eftersom det finns väldigt lite dokumentation kring hur huset har sett ut tidigare. Tillsammans med bland andra byggnadsantikvarien Pauline Voisin

FOTO ERIKA BJURLING

Gustav Vrang, fastighetsförvaltare på SFV utrikes, och Emilia Jansson, arkitekt med egen firma i Paris.

från den franska firman Covalence och byggnadsingenjörer från Atelier Ergon fick Emilia Jansson undersöka väggar och golv för att hitta ledtrådar till byggnadens historia.

– Vi har gått runt som detektiver och gjort många hål i golv och väggar och hittat lager av material och färg. Det har varit jättespännande, men många har ju undrat vad vi håller på med.

I FRANSKA ARKIV hittade teamet ett oväntat fynd: ett kvitto från 1694.

– Där beskrivs hur parkettgolvet såg ut, och utifrån det började vi titta på slott från samma tid för att hitta rätt modell. Det golv har vi nu återskapat här i Bergmansalen. Det mesta man ser av huset både interiört och exteriört idag härstammar från 1600-talet, inte från ursprungliga 1560. Därför har vi framför allt återknutit till den senare perioden när vi har renoverat.

En nyckel för att renoveringen av Bergmansalen skulle bli lyckad var arbetet som de lokala hantverkarna utförde. Kontakten med skickliga hantverkare på plats – som har stor erfarenhet av att arbeta med kulturhistoriska fastigheter – har varit ovärderlig för projektet.

En av dem är Stéphane Lateltin som har ansvarat för golvläggningen, ett arbete som kräver både precision och respekt för historien.

– Här valde man att lägga ett traditionellt massivt ekparkettgolv. Vi tog bort det flytande parkettgolvet från 1990-talet, kontrollerade och kompletterade reglarna, rännalarna och bjälkarna innan vi lade den nya parketten, berättar han.

FOTO HKSARKIVET/KUNGSLIGA BYGGNADSTYRELSEN

MARAIS HISTORIA

Stadsdelen Marais var ursprungligen träskmark som under medeltiden användes till köks- och fruktträdgårdar. Under renässansen blomstrade området upp då Paris aristokrati lät bygga privatpalats, hôtels particuliers, med muromgärdade trädgårdar.

På 1700-talet, redan före franska revolutionen, började adeln överge Marais och mindre välbärgade personer flyttade in. Detta ledde till att byggnaderna sakta började förfalla. På 1920-talet var Marais rivningshotat, men Frankrikes kulturminister André Malraux drev 1962 igenom en lag som räddade Marais från att förstöras.

FOTO EMILIA JANSSON

Lager av material och fragment av färg skrapades fram för att förstå byggnadens konstitution och tidigare utseende. Här syns olika färglager direkt på sten, möjligtvis från 1500-talet.

FOTO EMILIA JANSSON

Ett flytande parkettgolv från 1990-talet har plockats bort och reglar, rännalarna och bjälkarna kontrolleras och kompletteras.

Flygelrummet har sedan 1960-talet använts som loge och förvaringsutrymme, men efter renoveringen kan besökare åter njuta av rummets stora fönster i valv mot trädgården och välbevarade takbjälkar från 1600-talet.

Golvet är lagt i ett klassiskt mönster från 1600-talet som kallas stège och läggs i sektioner.

– Brädorna är tio centimeter breda och omges av paneler som är cirka 130 millimeter. Vi lämnade mikroskarvar på cirka en halv millimeter, eftersom träet krymper med tiden. Det gör att golvet redan från början har ett åldrat utseende och får karaktär, förklarar Stéphane Lateltin.

Resultatet är något han är stolt över.

– Det knyter ihop rummet. Det gör en glad. Det är väldigt vackert, säger han med ett leende.

Även putsarbetet är centralt för rumsupplevelsen. Georges Bodnar har arbetat med puts och ytskikt i över 35 år och är expert på kalkbaserad puts för kulturhistoriska byggnader.

– Vi använder ett material som har använts i Paris sedan 1600-talet: gips blandat med kalk och sand. Det är ekologiskt, skonsamt mot

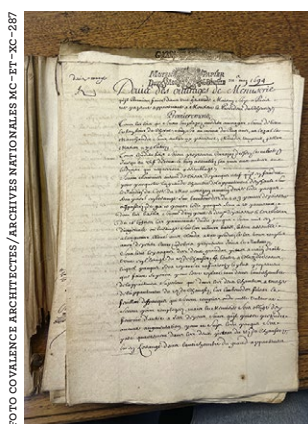

FOTO COVALENCE ARCHITECTES / ARCHIVES NATIONALES MC-ET-XC-287

Dokumentet från 1694 som beskriver hur parkettgolven i de två rummen på bottenvåningen lagts.

murverket och tillåter fukt att passera genom väggarna, berättar han.

För George Bodnar är arbetet en del av en större tradition och utförs med klassiska verktyg som putsbräda och spackelknivar. Ytan avslutas med noggrann slipning för att skapa en slät och mjuk struktur.

– När man kommer in i en gammal byggnad tänker man på alla generationer av hantverkare som har arbetat där. Vi är en länk i en kedja av hantverkstradition, och vi lämnar något efter oss för framtida generationer, säger han.

SAMTIDIGT SOM BERGMANSALEN gjordes iordning utökades det publika rummet till att inkludera ett litet flygelrum intill. Utrymmet hade tidigare använts till förvaring och loge.

– Nu har vi öppnat upp sidorummet, tagit bort dörren och höjt golvet för att det ska vara

Under våren 2025 stod den renoverade Bergmansalen klar för nya utställningar.

»Det tas emot väldigt positivt i Frankrike att Sverige tar det byggnadshistoriska uppdraget på allvar och vårdar en viktig byggnad i Paris.«

tillgängligt för alla. Så nu kan utställningar fortsätta ut i trädgården och få in ljuset därifrån. Och i det här lilla rummet har vi dessutom bland de vackraste dekorerade takbjälkarna i hela huset, säger Emilia Jansson.

Rummet stod klart under våren 2025 och strax därpå kunde den första utställningen öppnas. Sara Arrhenius är chef för Svenska institutet Paris och framhåller vilka positiva effekter renoveringen har haft för verksamheten.

– Vi har ökat våra publiksiffror med nästan 40 procent sedan vi öppnade de nya utställningslokalerna. Det tas emot väldigt positivt i Frankrike att Sverige tar det byggnadshistoriska uppdraget på allvar och vårdar en viktig byggnad i Paris, säger hon.

För Emilia Jansson har projektet blivit mer än ett arbete.

– Det är som att lära känna en ny person. Jag går runt och känner på väggar och golv och drömmer om den här byggnaden på natten. Jag har till och med svårt att lämna den.

Och fastigheten bär på ännu en hemlighet, en tunnel som löper från källarvåningen under hela trädgården.

– Vi vet inte varför den byggdes. Var det en flyktväg under

revolutionen? Legenden säger att man kunde gå ända till Louvren. Eller var det helt enkelt en diskret ingång för tjänstefolket till köket?

Teamet undersöker nu hur tunneln kan användas i framtiden. Nästa steg är att bygga upp en digital kunskapsbas med 3D-scanning, högupplösta bilder och energianalyser för att också anpassa byggnaden till ett varmare klimat.

– Tunneln skulle kanske kunna bli en fantastisk väg att få in kyla under varma dagar. Vi tittar på hur vi kan klimatanpassa byggnaden på ett sätt som inte är så energiförbrukande, säger Emilia Jansson.

– Och så har vi trädgården – en oas i centrala Paris – som vi ska arbeta vidare med. Det är verkligen en skatt som svenska staten har här. *

FOTO ERIKA BJURLING

Sara Arrhenius, chef för Svenska institutet Paris.

+ Vill du veta mer om renoveringen av Bergmansalen och höra från några av de hantverkare som medverkade? På sfv.se/sevart hittar du en filmserie i fem delar om projektet.

När Kungliga biblioteket flyttade från slottet till sina nya lokaler i Humlegården 1878 var August Strindberg en av medarbetarna. Författarens enda fasta anställning under sitt liv gjorde avtryck på många sätt.

TEXT Thorsten Sandberg ILLUSTRATION Veronica Ballart Lilja

Anekdoten: Arge Augusts enda tjänst

HAN VAR ARG, för att inte säga rosenrasande, amanuensen vid Kungliga biblioteket August Strindberg. Året var 1877 och han var inne på sitt tredje år som tjänsteman på rikets främsta biblioteksinstitution.

Varför var han så ilsken? Jo, en årgång av Tidningen Upsala saknades i samlingarna. Rikets tryckerier var enligt en lag från 1661 skyldiga att leverera så kallade pliktexemplar av allt som producerades till Kungliga biblioteket. Strindbergs uppgift var att kontrollera att dessa leveranser fullföljdes.

I ett brev till redaktören för Tidningen Upsala hade

Strindberg siktet inställt på tidningstryckaren Hjalmar Svensson, ”den satans Uslingen som uraktlåtigt aflemna Tidningen Upsala för 1874”. August noterade att 75 nummer saknades.

STRINDBERG BAD redaktören mot bakgrund av hans position ”i den förbannade Upsalahälan, möjligen kunna afpina nämnde usling uppgifna felade exemplar, eller på annan väg dem anskaffa”. I brevets ps kallar Strindberg Hjalmar Svensson för ”det sakramentskade ludret” och om denne inte följde lagen om pliktleverans skulle han bli åtalad.

Kontroll av pliktleveranserna var långt ifrån det enda Strindberg sysslade med på Kungliga biblioteket. Uppdraget var omfattande: allt från katalogisering och uppställning av böcker till ”studium av ett betydande antal litterära journaler”.

August Strindberg var 25 år gammal då han fick jobbet på Kungliga biblioteket – trots att han inte var kvalificerad. Till amanuens kallades normalt bara den som avlagt akademisk examen, vilket August inte gjort. Bibliotekets högste chef, överbibliotekarie Gustaf Edvard Klemming, såg dock mellan fingrarna. Denne hade upptäckt att den unge mannen hade potential och gav honom dispens.

NÄR STRINDBERG 1874 anställdes som amanuens var Kungliga biblioteket inrymt i en av flyglarna i Stockholms slott. Sedan länge var lokalerna för små och hyllor och väggarna bågnade av den allt stridare strömmen nyförvärv.

Utrymmesproblemet skulle efter hand bli allt större och något radikalt behövde göras. Lösningen var att Kungliga biblioteket fick ett eget hus. Arkitekten Gustav Dahl fick 1870 uppdraget att rita en ny byggnad. Året efter lades grundstenen i Humlegården och 1878 invigdes det nya biblioteket.

Flytten genomfördes under hösten 1877 med hjälp av soldater och båtsmän och fullbordades på nyårsdagen 1878. Då flyttades en av bibliotekets allra största klenoder, Djävulsbibeln,

Codex Gigas. Klemming tog personligen befälet över flytten av denna 75 kilo tunga medeltida handskrift. Den väldiga volymen hade lagts på en kälke som drogs genom den vintriga huvudstaden av en vaktmästare med Klemming i hälarna.

Måhända var August på plats för att ta emot den lilla processionen med chefen och Djävulsbibeln, en skrift han kom att visa ett speciellt intresse för.

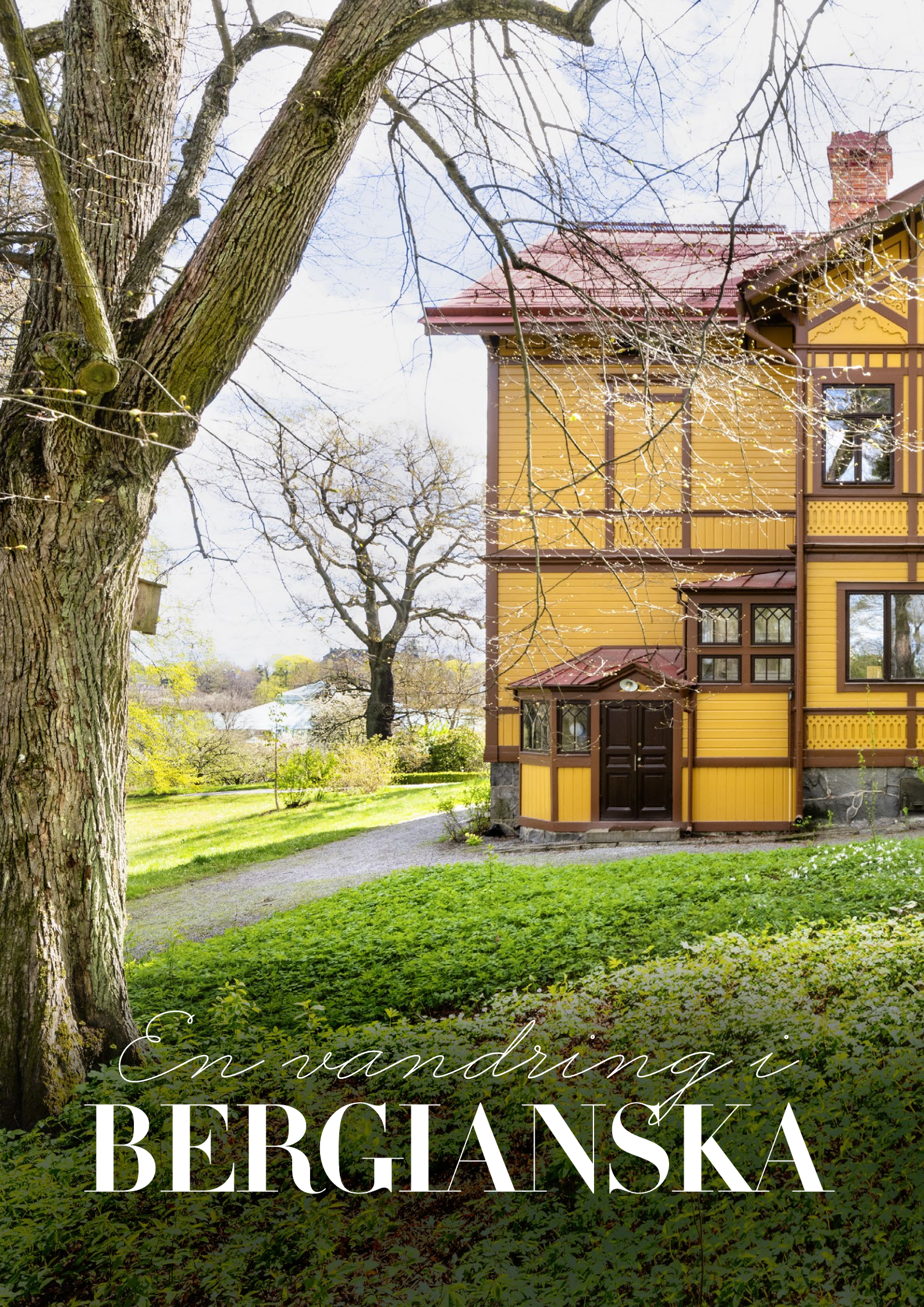
En samtida författarkollega har berättat att Strindberg bjöd in sina kamrater för att gemensamt studera Djävulsbibeln i skenet ”af svavelångor”. En nattlig rundtur i biblioteket avslutades med att August vände bladen i Djävulsbibeln och utbrast ”hör du andeviskningarna”.

AMANUENSTJÄNSTEN VAR Strindbergs enda fasta anställning och han blev kvar till 1882 samtidigt som han byggde på sin författarkarriär. 1879 publicerades Röda rummet.

Hade Strindberg känt igen sig i dagens Kungliga biblioteket? Fasaderna är sig rätt lika och läsesalen domineras fortfarande av gjutjärnskolonnerna. Och Djävulsbibeln finns såklart kvar och vilar tryggt i bibliotekets skattkammare. *

KÄLLOR: Klemming och Strindberg – en besjälad duo (www.kb.se); Tidningarna som inte fanns (www.kb.se); Svenskt biografiskt lexikon; sfu.se

»En nattlig rundtur i biblioteket avslutades med att August vände bladen i Djävulsbibeln och utbrast ”hör du andeviskningarna”.«

En vandring i
BERGLANSKA

Bergianska trädgården är Stockholms botaniska trädgård. En grön oas där det också finns ett flertal byggnader med spännande historia och med många olika tidsskikt. Följ med på en promenad från Professorsvillan via Museipaviljongen till det gamla sommarnöjet Gustafsborg.

TEXT Erika Bjurling FOTO Johan Bernes

Det före detta avträdet finns med redan på 1891 års karta över Bergianska trädgården och uppfördes troligen samtidigt som Professorsvillan.

Allt sedan 1885 har Bergianska trädgården i Frescati i norra Stockholm varit en grön oas och ett levande utflyktsmål – ”en sevärighet av rang, som med sin ovanligt rika samling av växter från alla jordens delar ger botanisten ett outtömligt studiematerial”, som en dåtida skrift presenterade anläggningen.

Den person som främst förknippas med anläggningen är Veit Brecher Wittrock, botanikprofessorn som byggde upp verksamheten från grunden. Den Bergianska stiftelsen, som grundades 1791 efter bröderna Bergius testamente, hade då precis avyttrat sin trädgårdsanläggning i Vasastaden på grund av den pågående stadsutvecklingen och inköpt denna 32 hektar stor yta vid Brunnsviken. Och Wittrock fick ansvaret för att här skapa Sveriges första botaniska trädgård.

I DAG ÄR Bergianska trädgården ett populärt rekreationsområde där man kan skönja avtryck från olika skeden, ända sedan Gustav III:s tid. Att restaurera dess byggnader är en komplex uppgift eftersom de innehåller så många olika tidsskikt.

Under de senaste åren har SFV genomfört en rad fasadprojekt och interiöra arbeten, i dialog med Riksantikvarieämbetet. Det har varit komplexa projekt som bygger på antikvariska

Anneli Tapper, teknisk förvaltare på SFV.

förundersökningar och målerikonserverators dokumentation av färgsättningar.

ETT EXEMPEL PÅ det är Professorsvillan, som tronar mitt i anläggningen. Villan uppfördes 1886 i schweizerstil som bostad åt professor Wittrock. Här fanns också bröderna Bergius vetenskapliga bibliotek och stora växtsamling inrymd.

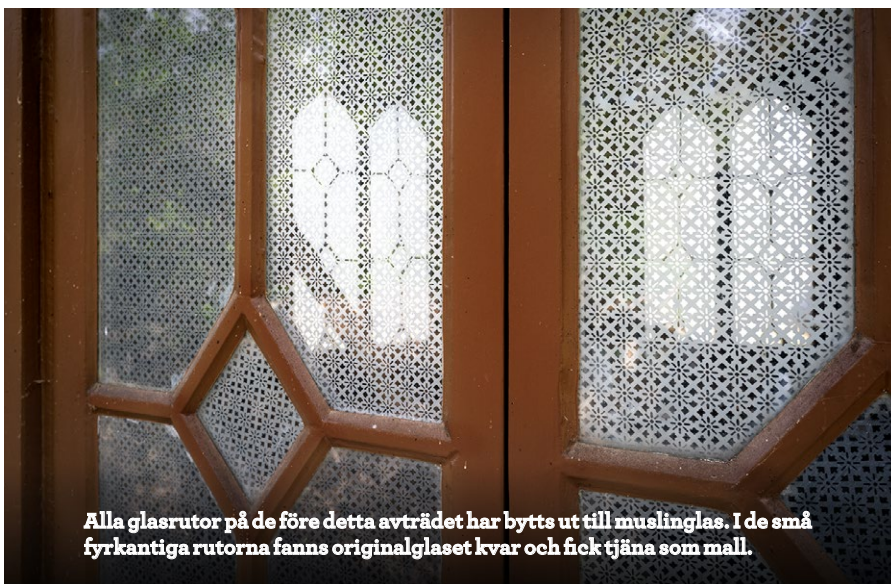
Under 1920-talet moderniserades huset, bland annat genom att toaletter och bad installerades och genom en ny veranda. Och på 1960-talet omvandlades det till tvåfamiljsbostad och slutade fungera som professorsbostad.

– Under 2022 genomförde vi en större renovering då tak, fasader och fönster gjordes i ordning. Vid en historisk färgundersökning som utfördes 2021 framkom att villan ursprungligen var målad i gulockra med bruna listverk och nu har villan återfått denna färgsättning, säger Anneli Tapper, teknisk förvaltare på Statens fastighetsverk.

Professorsvillans interiörer präglas av tre tidsepoker som alla satt tydliga spår. Av 1880-talets planlösning, snickerier, dörrar och kakelugnar är en hel del bibehållet. Av 1920-talets

Ekorrar är en vanlig syn i Bergianska trädgården.

Alla glasrutor på de före detta avträdet har bytts ut till muslinglas. I de små fyrkantiga rutorna fanns originalglaset kvar och fick tjäna som mall.

Dekormåleri från 1920-talet i stilen Swedish grace, framtaget av målerikonserverator och bevarat över en av dörrarna inuti Professorsvillan.

»Det är lite knepigt att arbeta med ett hus som avspeglar tre olika tidsåldrar. Det är en miljö där man inte kan återställa allt till original, men vi har ändå försökt skapa en helhet.«

renovering märks bland annat snickerier och hyllor medan 1960-talets avtryck är tydliga i de behållna köksinredningarna och i vissa snickerier och planlösningar. Vissa rum har tydlig karaktär av den ena epoken, medan andra bär spår av alla tre.

– Det är lite knepigt att arbeta med ett hus som avspeglar tre olika tidsåldrar, säger Katarina Enekvist, Bergianska trädgårdens husarkitekt.

– Det är ju en miljö där man inte kan återställa allt till original, men vi har ändå försökt skapa en helhet. På bottenvåningen fanns till exempel ett kök från 1960-talet – skulle det bevaras eller skulle vi försöka återställa till ursprungligt 1800-tal trots att inget av det fanns kvar?

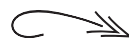
Efter konsultation med antikvarier på srfv och från Riksantikvarieämbetet bestämdes att 1960-talsköket skulle bevaras och det har nu rustats upp. Bakom en spånskiva i ett annat

rum återfanns ett dekormåleri från 1920-talet i stilen Swedish grace. Detta har tagits fram och retuscherats på ett dörröverstycke, men hela måleriet har dokumenterats av konservator och ligger kvar under panelen.

INVID PROFESSORSVILLAN ligger en mindre byggnad i schweizerstil som tidigare använts som avträde men idag är uthusbyggnad och förråd. Byggnaden var mycket nedgången och renoverades i sin helhet under 2021. Den historiska färgundersökningen visade att det före detta avträdet ursprungligen varit målat i samma kulörer som Professorsvillan.

– Resultatet efter renovering och ommålning är fantastiskt. Nu ser man verkligen att de två husen är delar av en helhet, säger Katarina Enekvist.

Även fönstren på det lilla sexkantiga huset var

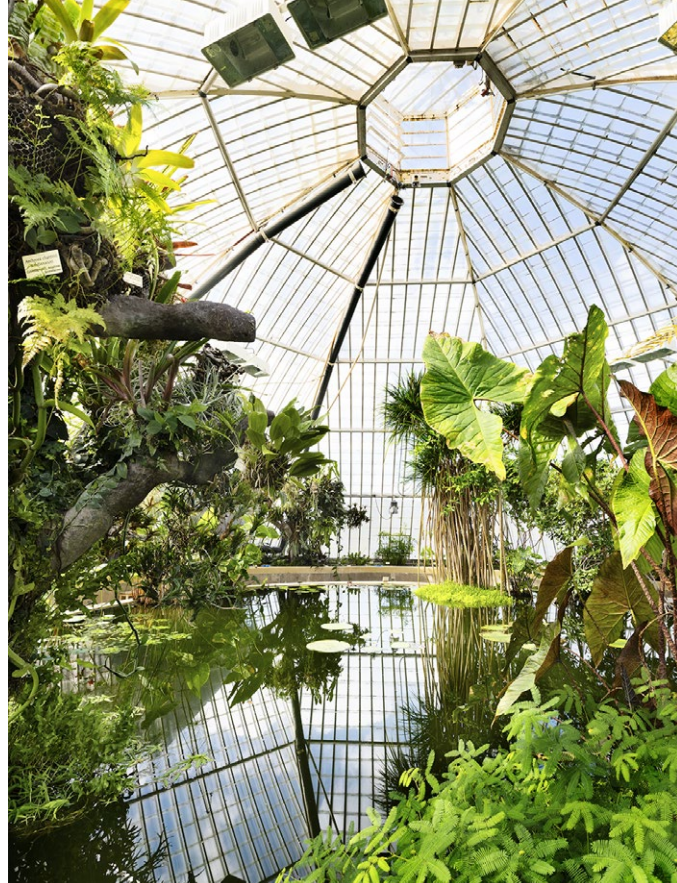
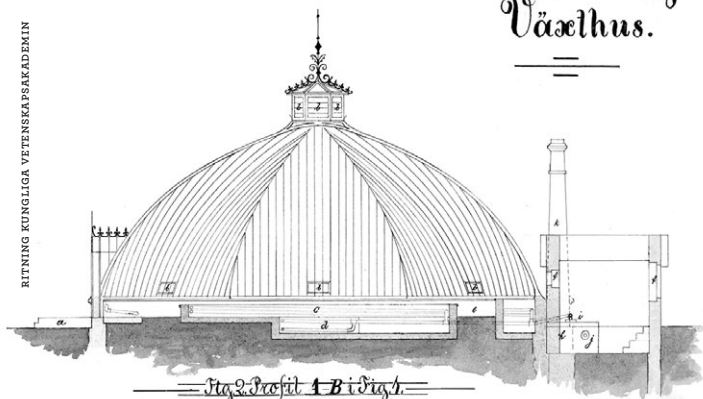
Italienska terrassen ligger i en varm, skyddad sydsluttning, och närheten till Brunnsviken bidrar till att skapa ett gynnsamt mikroklimat. På terrassen växer en mer än 200 år gammal tall som bidrar till platsens speciella karaktär.

Victoriahuset uppfördes vid 1890-talets slut för att rymma exotiska vattenväxter. Ritningen är från 1898 och signerad av I. Örten-dahl och professor V. Wittrock.

Källa: KVA

Förslag till Victoria-Regia- Växthus.

RITNING KUNGLIGA VETENSKAPSAKADEMIN

i stort behov av renovering. Ursprungligen var de försedda med muslinglas, ett glas med ett repeterande frostat mönster. Mönstret är oftast litet och detaljerat eftersom det ska efterlikna muslinter, men detta saknades på flertalet rutor.

– Det visade sig att det fanns lite av det ursprungliga muslinglasat kvar i de mindre rutorna. Och då kunde vår skickliga entreprenör ta fram en mall utifrån det och sedan återskapa originalglaset i samtliga fönster, säger Anneli Tapper.

En liten bit ifrån Professorsvillan, på en kulle, kommer vi till Museipaviljongen i klarblått och gult. När Bergianska trädgården flyttade till Frescatiområdet på 1800-talet fanns en trädgårdspaviljong som brann ned i början av 1900-talet, och kort därefter lät Wittrock bygga en ny identisk paviljong för att visa upp unika samlingar från naturen. 2024 renoverades hela paviljongen och återfick sina originalkulörer.

– Paviljonger var ett viktigt inslag i trädgårdskulturen vid den här tiden. Flera paviljonger byggdes i anslutning till Bergianska trädgården, men denna är den enda som finns kvar. Den innehar ett mycket högt kulturhistoriskt värde och inuti förvaras bland annat rötter och grenar som tillhörde den botaniska kuriosasamlingen, säger Katarina Enekvist.

VI GÅR VIDARE upp på kullen och när vattentornet och, en bit nedanför, det tillhörande pumphuset som båda byggdes 1912. Vattentornet placerades på trädgårdens högsta punkt för att få bra fallhöjd på vattnet ut i trädgårdens bevattningssystem. Pumphuset drevs av en elektrisk

motor och pumpade upp vatten till en cistern i vattentornet, och mellan byggnaderna i trädgården fanns ett avancerat nät av vattenledningar.

Nedanför museipaviljongen, vid italienska terrassen, ligger en av trädgårdens utkikspunkter, där det växer en mer än 200 år gammal tall som bidrar till platsens speciella karaktär.

– Här har vi renoverat balusterdockorna, som är väldigt väderutsatta. De var tidigare kritvita men tillsammans med Riksantikvarieämbetet har vi nu hittat en mjukare ton som är mer historiskt korrekt, berättar Anneli Tapper.

FRÅN ITALIENSKA TERRASSEN passerar man Victoriahuset, som stod klart 1899 för att hysa jättenäckrosen Victoria regia, en imponerande byggnad i glas och järn. Den här typen av växthus anlades över hela Europa i slutet av 1800-talet.

– Victoriahuset fanns med på den första planen för Bergianska trädgården och uppfördes 1899 med en enkel glasad kupol med järnprofiler och munblåst glas. På 1980-talet genomfördes en omfattande renovering där man valde att ersätta vissa material. Men kupoltaketets bärande gjutjärnsbalkar och betongkonstruktionerna med sina bassänger är fortfarande av originalutförande, säger Katarina Enekvist.

Längst ner i sydvästra delen av parken ligger det tidigare sommarnöjet Stora Gustafsborg som uppfördes på 1860-talet i schweizerstil. I anslutning anlades en parkliknande trädgård med promenadvägar och en ångbåtsbrygga. När Bergianska trädgården övertog byggnaden i slutet av 1800-talet anlades här en pomologisk avdelning med terrasser för vinodling och ädla fruktträd.

Huvudbyggnaden har tre kulturhistoriskt värdefulla

Museipaviljongen inrymmer bland annat rötter och grenar från den botaniska kuriosasamlingen.

Katarina Enekvist, husarkitekt för Bergianska trädgården.

tidsepoker: som sommarnöje under andra hälften av 1800-talet; som bostadshus för Bergianska trädgårdens medarbetare; och som nuvarande funktion: verksamhetslokaler för Naturens hus.

– Från 1960-talet förföll Stora Gustafsborg successivt och var rivningshotat, men i slutet av 1990-talet räddades byggnaden. En genomgripande restaurering och ombyggnad med traditionella byggtekniker

genomfördes i sfv:s regi, berättar Katarina Enekvist.

Inför fasadrenoveringen var det inte möjligt för målerikonservern att dokumentera fasadernas originalkulörer, eftersom de huvudsakligen byggdes upp under restaureringen på 1990-talet.

– Stora Gustafsborgs ursprungliga fasadpanel var sannolikt rosa. I samråd med Riksantikvarieämbetet arbetade vi fram en färgsättning genom att bland annat undersöka kulörer på rosa träbyggnader från samma tid på Södra Djurgården. Vi har också bytt ut det yttre fönsterglaset i alla fönster mot ett så kallat restover restaureringsglas, ett glas med ojämnheter och skiftningar som ger samma känsla som ett äldre munblåst glas.

Ovanför Stora Gustafsborg ligger Utsiktstornet som uppfördes 1908 efter ritningar av arkitekt Oskar Lindberg. I tornet, som var utsiktstorn och museum för den karpologiska samlingen, hade även Wittrock sin arbetsplats. Här förvarade han bland annat sin samling av kottar och fröer, som

fortfarande finns kvar i byggnaden.

Byggnaden förändrades redan 1916, omgestaltad av arkitekt Ragnar Hjorth, så att dagens torn markant skiljer sig från det ursprungliga. När det byggdes var de två nedre våningarna indragna i förhållande till det övre. Livskillnader och hörn var markerade med snickerier i avvikande kulör. Taket ovanför utsiktsplatsen var nättare och takfoten hade en böljande form. Tornet kallades Blå tornet, vilket fick sin förklaring när tornet skulle målas om 2021.

– Vi gjorde en väldigt spännande upptäckt när vi tog bort skadat trä från tornet. Då hittade vi blå panel under den yttre panelen. Delar av det ursprungliga tornet finns alltså kvar under det nya, säger Anneli Tapper.

– Vi har ett nära samarbete med Riksantikvarieämbetet när vi har gjort fynd som ska bedömas och hanteras. Det är fantastiskt att vi hela tiden upptäcker nya saker när vi arbetar här.

ARBETET MED BÅDE mark och byggnader i Bergianska trädgården fortsätter.

– För mig är det en dröm att få arbeta med den här kombinationen av trädgård och park. Här finns byggnader med spännande historia men platsen bygger lika mycket på marken, som delvis är vild och delvis anlagd. Det är helheten som är utmaningen och det fantastiska, säger Katarina Enekvist. *

Fasaden på det tidigare sommarnöjet Stora Gustafsborg har återfått en rosa nyans som var vanlig vid husets ursprungliga uppförande.

»Det är fantastiskt att vi hela tiden upptäcker nya saker när vi arbetar här.«

Den så kallade Åsnetrappan i Rhododendron-dalen är renoverad och är numera utrustad med ett smidesräcke.

Utsiktstornet byggdes 1908 och var både arbetsplats och museum.

BERGIANSKA TRÄDGÅRDEN

Bergianska trädgården ligger mellan Naturhistoriska riksmuseet och Brunnsviken i norra delen av Stockholm. Trädgården är en traditionell botanisk trädgård med flera olika växtsamlingar, inom- och utomhus. Här finns cirka 6 000 arter från hela världen. Sedan

januari 2025 drivs trädgården och alla verksamheter där av Stockholms universitet.

Området förvaltas dels av Statens fastighetsverk och dels av Kungliga Vetenskapsakademien (KVA). Hela anläggningen är statligt byggnadsminne sedan 1993.

FORM: GÅNGJÄRN

De sitter i skymundan, men bär upp århundraden av historia. Gångjärnen fyller en central funktion i varje hus och håller kulturarvet i rörelse. Men de speglar även teknik, hantverk och ideal från olika historiska skeden.

TEXT Elisabet Hesseborn

VICTORIAFORTET, VUOLLERIM

På Victoriafortet i Vuollerim hittar vi ett gångjärn och en lucka av det ovanligare slaget. Hört talas om en ogivalskruv? Ett svenskt patent från 1892 ger stark och lättmanövrerad konstruktion att öppna och stänga en bakladdad kanon med ett enda handgrepp.

FOTO SEV/ULRIKA KJELLIN

ORNÄSSTUGAN, DALARNA

När plankdörren ersattes av fyllningsdörren behövdes inte längre de långa järnen. Gångjärnen utvecklades under barocken till dekorativa plattgångjärn. Detta snirkliga mästerstycke från första halvan av 1700-talet återfinns på Ornässtugan i Dalarna. Vackert så!

FOTO SEV/MIA FERNLUND

MEDELHAVSMUSEET, STOCKHOLM

Ett starkt bankvalv är väl aldrig bättre än sina gångjärn. Den så kallade Inteckningsbanken låg i klassiska bankkvarter på Norrmalm i Stockholm. Sedan 1982 förvaras helt andra dyrbarheter i byggnaden som idag inrymmer Medelhavsmuseet.

FOTO SEV/SARA LAHTINEN

DRAMATEN, STOCKHOLM

Detta franska gångjärn gömmer sig på Dramatiska Teatern i Stockholm som invigdes 1908. Det sitter insmuget mellan karm och dörrblad och med undantag för de runda knopparna saknar det utsmyckning. Inget drama här inte.

FOTO SEV/SARA LAHTINEN

BANKOHUSET, STOCKHOLM

Den som har något viktigt att förvara gör bäst i att ha rejäla dörrar i pålitliga material. Som här i Norra Bankogränd i Gamla stan i Riksbankens gamla lokaler. Där har kraftiga plåtluckor och gångjärn skyddat källaröppningarna sedan slutet av 1600-talet.

FOTO SFV/ALEXANDRU BABOS

TULLGÄRNS SLOTT, SÖDERMANLAND

Det ser oansenligt ut, javisst, men det är ack så skönt ändå när naturen står för krusidullerna. Det lilla gångjärnet – med sin patina – sitter på en dörr till ett hus på Tullgarns slottsområde utanför Trosa. Kungligt helt enkelt!

FOTO MELKER DAHLSTRAND

ÖRNBO FJÄLLÄGENHET, VÄSTERBOTTEN

Man tager vad man haver brukar det ju heta. Här i Örnbo fjällägenhet i Västerbotten fanns materialet runt knuten. Den händige småbrukaren tillverkade i början på 1900-talet det mesta som den lilla gården kunde behöva av trä – även gångjärnen.

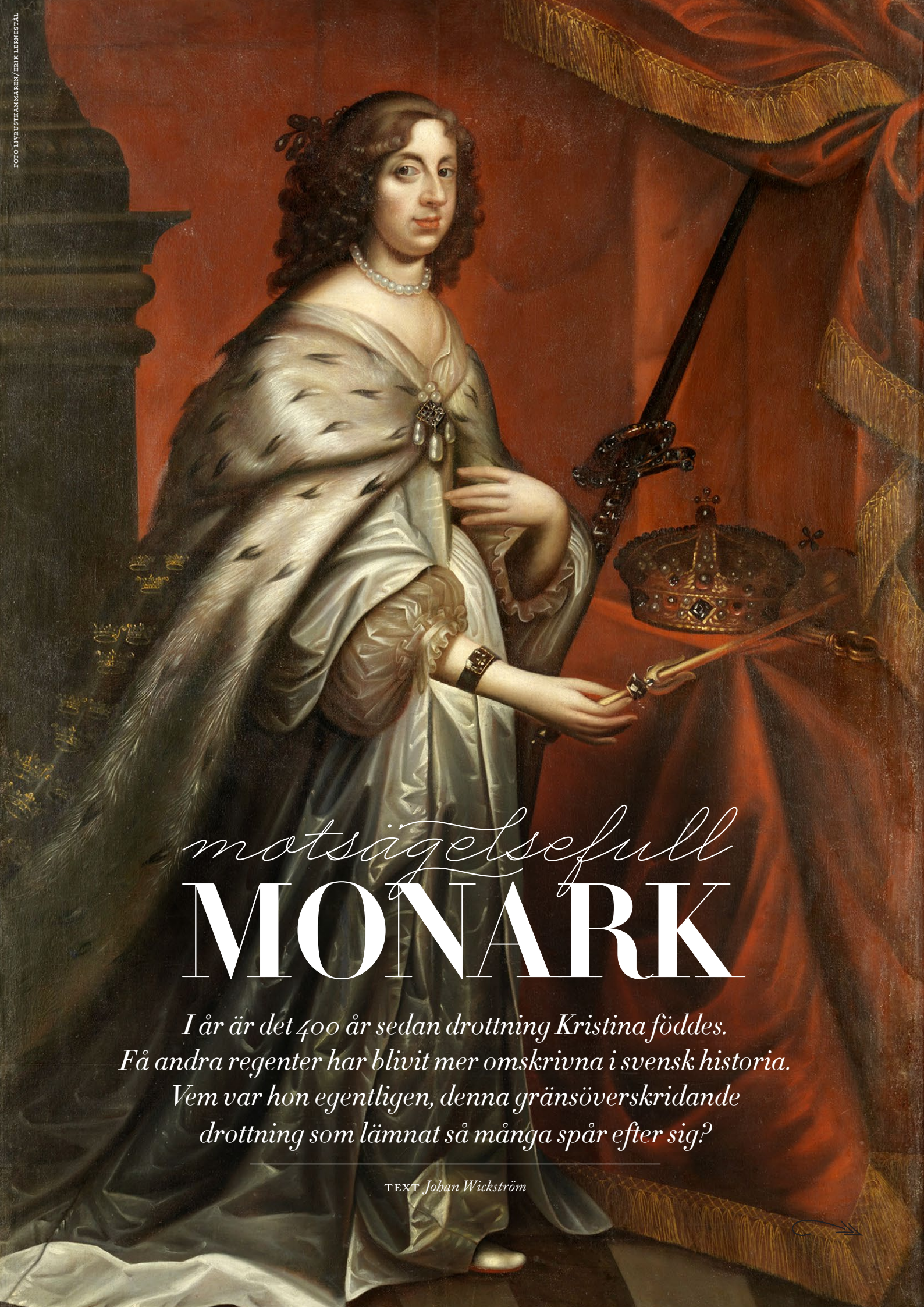
FOTO SFV/STEFAN ÅNGSTRÖM

DALARÖ SKANS, STOCKHOLMS SKÄRGÅRD

En stolt smed med yrkeskänsla tillverkade i slutet av 1600-talet dessa bandgångjärn på Dalarö skans i Stockholms skärgård. Bandgångjärnen har två uppgifter – att hänga upp dörren i karmen och binda samman plankorna i dörren.

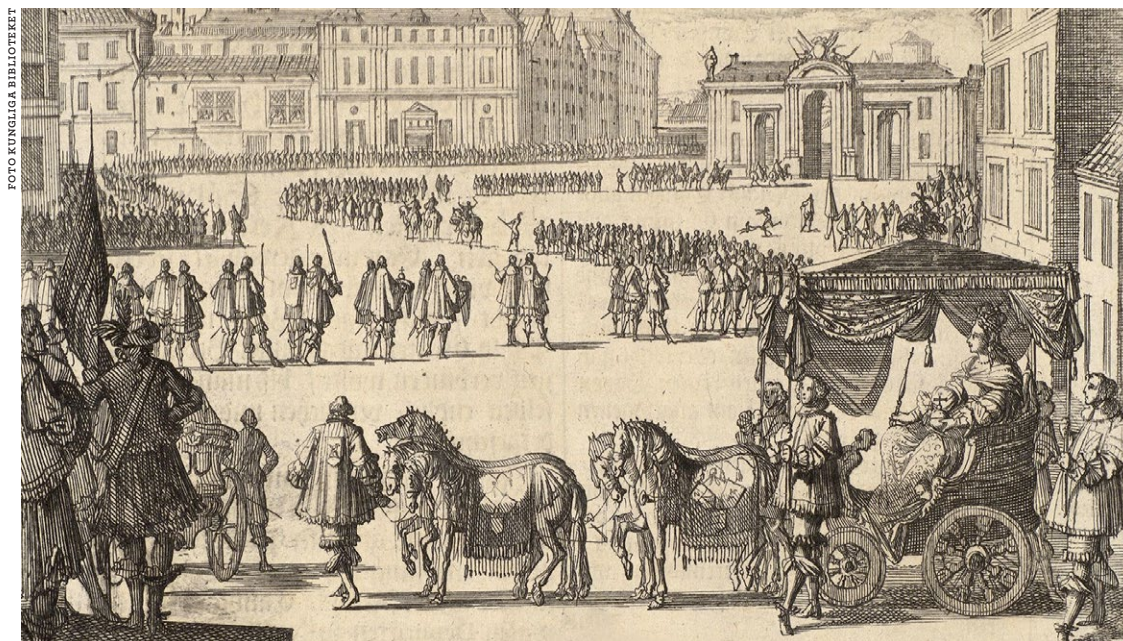
FOTO SFV/MICHAEL EDLUND

matsägelsefull MONARK

*I år är det 400 år sedan drottning Kristina föddes.
Få andra regenter har blivit mer omskrivna i svensk historia.
Vem var hon egentligen, denna gränsöverskridande
drottning som lämnat så många spår efter sig?*

TEXT Johan Wickström

Kopparstick av drottning Kristinas pampiga kröningståg den 17 oktober 1650.

Den 17 oktober 1650 sattes en specialbeställd vagn i rörelse från Jakobsdal, nuvarande Ulriksdals slott. Det stiliga ekipaget drogs av sex vita hästar med riktning mot kungliga slottet i Stockholm, Tre Kronor. I vagnen satt drottning Kristina under en röd baldakin, omgärdad av åtta adelsmän till häst.

Det var starten på den mest spektakulära kröningen i Sveriges historia. Processionen var flera mil lång och bestod av ryttarkompanier, musikanter och allehanda dignitärer. Dagen till ära hade en triumfbåge byggts upp på Gustav Adolfs torg efter romersk förebild, dock i trä.

Tre dagar efter denna procession hölls den formella kröningen i Storkyrkan, vilket var ett brott mot traditionen. Det sedvanliga var att kungarna kröntes i Uppsala. Men den växande stormakten Sverige ville visa de internationella sändebuden huvudstadens praktfulla glans.

KRISTINA VILLE INTE heller krönas i den speciellt utformade drottningkronan. Hon valde istället sin fars krona sittande i den silvertron som fortfarande kan beskådas i Rikssalen på Stockholms slott.

Hon bröt normen och gick sin egen väg, som hon så ofta skulle göra.

Då, i oktober 1650, var Kristina 23 år och hade redan regerat i närmare sex år. Hon föddes den 18 december 1626 som dotter till Gustav II Adolf och Maria Eleonora. Som barn till den stora

svenska krigarkungen var förhoppningen givetvis att det skulle komma en pojke.

”Jag föddes täckt av hår från huvudet till knäna, bara ansiktet, armarna och benen var fria. Jag var luden över hela kroppen och hade en grov, stark röst. Allt detta ledde kvinnorna som tog emot mig att tro att jag var en pojke. Bland hela hovet spred de en falsk glädje som till och med för ett ögonblick lurade kungen.”

Så skriver drottning Kristina i sin självbiografi i slutet av sitt liv. Men Gustav II Adolf var ändå en stolt och lycklig pappa som såg till att Kristina skulle uppfostras till att bli kung. Hon var enda barnet och kvinnlig arvsrätt var redan inskriven i de kungliga stadgarna.

Drottning Kristina blev också uppfostrad som en kung i en manlig värld. Hon skulle kunna jakt, fäktning och vapenbruk, utöver de teoretiska studierna i teologi, retorik, franska, latin och filosofi.

En rekonstruktion av Kristinas kröningsvagn med originaltextilier finns i 1700-talsstallet på Ulriksdals slott – ett slott som drottningen nyttjade flitigt under sin regenttid.

EN AV DE VIKTIGASTE lärarna var Axel Oxenstierna som styrde förmyndarregeringen efter Gustav II Adolfs död 1632 fram tills att Kristina blev myndig. Redan några år innan Kristina tog över regentskapet 1644 hade hon suttit med på rådets möten, så hon var väl förberedd.

Under de första åren som drottning låg mycket av hennes fokus på att stärka kungamakten gentemot rådet, bland annat genom att öka antalet nyadlade ätter och placera en del av dessa på strategiska positioner. Det handlade också om att få till en efterträdare på tronen. Kristina

Audiensrummet i festvåningen på kungliga slottet pryds av landskapstapeter vävda i Delft. Tapeterna ingick i den stora beställning som gjordes inför drottning Kristinas kröning 1650.

hade tidigt insett att hon inte ville gifta sig och ville nu säkra tronföljden.

Efter många listiga turer med riksdagen 1650 – där hon spelar ut stånden mot varandra – lyckades hon få in kusinen Karl Gustav som arvfurst.

– Den svenska högadeln hade pressats tillbaka under de 12 år som förmyndarregeringen styrde. Nu försökte hon navigera för att stärka kungamakten igen, säger Erik Petersson, historiker som skrivit två böcker om drottning Kristina.

När man skärskådar Kristinas liv finns det många belägg för hur hon hanterar makten på ett slugt sätt för att gynna sina egna intressen.

VEM VAR HON egentligen, denna drottning?

– Hon sticker ut ur sin tid som få andra och är en individ som inte passar in i 1600-talet. Kristina är en kvinnlig regent i en helt manlig värld. Det finns inga regler för hur hon ska vara. Hon måste hitta sitt eget sätt att hantera makten, säger Erik Petersson.

– Hon är egensinnig, väldigt nyfiken och har svårt att anpassa sig efter hur saker och ting ska vara.

En viktig fråga för Kristina var att göra Stockholm till en lärdomsstad. Under några år efter kröningen lockade hon en rad vetenskapsmän till Sverige. Mest känd är förstås filosofen René Descartes, som olyckligt nog dog i staden efter bara efter några månader, 1650. Men utöver honom kom flera andra forskare och konstnärer.

ÄVEN INOM DET kulturella området hände det mycket. Kristina satte upp storslagna teater- och dansföreställningar. Musiken var också ett centralt område. När hon efter ett pestutbrott 1653 åkte runt i landet hade hon med sig 21 sångare och musikanter. Med denna grupp satte hon bland annat upp en opera i Vadstena slott.

Redan tidigt under sina regentår funderade Kristina troligen på hur och när hon skulle kunna abdikera. Ett år efter kröningen, 1651, meddelade hon rådet att hon

Urboett med emaljmålningar av Pierre Signac, ursprungligen besatt med juveler. Den skänktes till drottning Kristina av Magnus Gabriel De la Gardie 1646. Måleriet hyllar Kristinas ädla egenskaper och regeringstid. På lockets insida framställs drottningen som Diana, uppvaktad av givaren, hans maka och hennes syster.

FOTO LISA RAIHLE REHBÄCK/KUNGL. HOVSTATERNA

»Kristina är en kvinnlig regent i en helt manlig värld. Hon måste hitta sitt eget sätt att hantera makten på.«

ville avsäga sig tronen, men då blev det blankt nej. Tre år senare gick det vägen. Rådet var bättre förberett och Kristina hade haft gott om tid att utarbeta ett ordentligt underhåll, 200 000 riksdaler per år.

Det finns många teorier kring abdikationen, men Erik Petersson tror att det handlar om att hon inte var bekväm i sin roll.

– Hon ville nog ha större frihet och var uttråkad av politiken och att ägna sig åt löpande förvaltning. Samtidigt var hon ju fortsatt intresserad av makt och inflytande, säger Erik Petersson.

Abdikationen ägde rum den 6 juni 1654 i Rikssalen i Uppsala slott. Här hade man byggt upp en läktare för evenemanget. Helt klädd i vitt med kronan på huvudet och äpplet och spiran i handen kom Kristina in till ceremonin och lämnade därefter regalierna en efter en och höll en ”mächta härlig” oration som väckte känslor i lokalen. Därmed avslutade hon också Vasaätten.

”Jag har ägt makten utan förhävelse, jag skiljs från den med lätthet”, skrev hon senare till en fransk ambassadör.

REDAN DAGEN EFTER åkte hon iväg från Uppsala ner mot kontinenten. Det är ett politiskt splittrat land med stora sociala klyftor som hon överger. Hon har också sett till att avskaffa den kvinnliga tronföljden, eftersom hon inte tycker att kvinnor är kapabla att styra riket.

Hon slår sig ner i Antwerpen ett tag för att förbereda för nästa stora drag: konverteringen till katolicism som skedde offentligt i november 1655. Konverteringen sände chockvågor över hela Europa. Att byta religion var ingen liten sak på denna tid, utan närmast en dödssynd.

När hon någon månad senare kom till Rom bestod hennes följe av ett par hundra personer. På gatorna flockades folk för att se den omvända protestantiska drottningen. Hon var en internationell celebritet som väckte uppseende vart hon än skulle. Och hon togs nu emot på ett storslaget sätt av påven.

Bara två gånger till återser hon Sverige. Hon dör den 19 april 1689 efter en kort tids sjukdom och ligger begravd i en marmorsarkofag i Peterskyrkan, med en silvermask över huvudet. *

Mer om jubileumsåret

Det är många institutioner och organisationer som kommer att uppmärksamma 400-årsjubileet för drottning Kristinas födelse. På Livrustkammarens webbsida finns information om frändet livrustkammaren.se/drottning-kristina-400-ar

ILLUSTRATION SUECIA ANTIQVA ET HODIERNA

I Uppsala slott
abdikerade drottning
Kristina
den 6 juni 1654.

FOTO CLÉMENT MORIN

Silvertronen var en gåva till
drottning Kristina från Magnus
Gabriel De la Gardie inför krö-
ningen 1650 och har använts
vid högtidliga ceremonier och
kröningar fram till mitten av
1900-talet. I dag står den i Riks-
salen i Stockholms slott.

2025

Lundagårds pärla

Universitetshuset bildar en naturlig centralpunkt för Lunds akademiska liv och har gjort det ända sedan byggnaden stod färdig 1882. Men medan bilderna påskiner att tiden stått stilla har mycket ändå hänt.

TEXT Carl Johan Liljegren FOTO Lars Owesson/Per Bagge

1930

SOM EN ARKITEKTONISK bröllops-tårta dominerar det gräddvita Universitetshuset Lundagård sedan 1882, då kung Oscar II invigde den pampiga byggnaden. Stilen är tidstypiskt eklektisk. Den monumentala fasaden är inspirerad av grekiska tempel med raka bjälklag, lutande fönsteromfattningar och korintiska kolonner som tydligt markerar byggnadens mittpunkt och entré. Hela härligheten är krönt med fyra egyptiska sfinxer.

Det sena 1800-talets arkitekter kunde antikens kolonnordningar och medeltidens valv på sina fem fingrar och blandade friskt, samtidigt som nya tekniker och material gav fantastiska möjligheter till djärva lösningar. Cement användes både till kolonner och fasad, valven är utförda

i håltegel, skulpturerna i armerad betong och huset var redan från början utrustat med centralvärme. Upphovsman var förstås Helgo Zettervall, en av 1800-talets främsta svenska arkitekter.

Bilderna från 1930 och i nutid är påfallande lika. Båda är tagna under sommarstiltjen, då studenterna lämnar Lund och inte mycket händer i Lundagård. Det kan på sitt sätt sägas även om Universitetshuset, där inte bara exteriören utan även stora delar av interiören är sällsynt välbevarad.

Utmärkande för det sena 1800-talets arkitektur är den tydligt begripliga planlösningen. En tidsresenär från 1882 skulle känna igen sig när hen öppnar den tunga porten och träder in i Universitetshusets välkomnande glastaksförsedda atrium. Och liksom

en besökare som aldrig varit där, skulle hen omedelbart tack vare tydligt utformade portiker, trappor och gallerier kunna orientera sig och förstå byggnaden.

Men medan bilderna påskiner att tiden stått stilla har mycket ändå hänt. Det gäller särskilt byggnadens funktion. Från början huserade Historiska museet i källarens medeltida kryssvälvda krypta. Tillsammans med konstgalleri och myntkabinett bidrog det till byggnadens offentliga karaktär.

När bilden togs 1930 var museet sedan länge utflyttat och antalet lärosalar fler.

Snart ska Statens fastighetsverk utföra en omfattande renovering och tanken är att byggnaden om några år ska återta sin plats som centrum för det akademiska livet.

FOTO TOBIAS CBAS

Dopfunten tillbaka i Källa gamla kyrka

NÄR EKKEHARD SCHWARZ, boende i den gamla prästgården i Källa på Öland, genomförde grävarbeten på sin tomt hittades en dopfunten några decimeter under jordytan. Efter en expertbedömning stod det klart att den medeltida dopfunten är tillverkad av gotländsk sandsten och

tillhörde Källa gamla kyrka. I dag står den åter på sin plats i den gamla kyrkan – troligen för första gången på flera hundra år.

– Det är något väldigt fint i att den fått komma hem, det känns jättebra, säger han.

FOTO SFV/ERIKA BJURLING

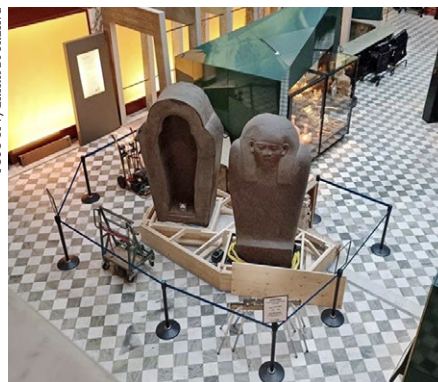

GAMLA HOVRÄTTENS OMVANDLING FÅR PRIS

I JÖNKÖPING har Göta Hovrätts arkivbyggnad från 1868 omvandlats till en gymnasieskola. Nu har anpassningen av den före detta ämbetsbyggnaden och parken intill blivit en av årets vinnare av Stadsbyggnadspriset, som delas ut av Jönköpings kommun i kategorin God byggnadsvård.

– Vi är själva mycket nöjda med resultatet, och att det uppskattas av andra utanför vår organisation och prisas för det är extra roligt, säger Gunilla Bernspång på SFV.

FOTO SFV/ERIKA BJURLING

FÖRSTÄRKT GOLV PÅ MEDELHAVSMUSEET

STATENS fastighetsverk har fått förstärka golvet i centralhallen på Medelhavsmuseet i Stockholm. Anledningen är att Taperets sarkofag, som stått i museets utställningshall sedan 1988, kompletterats med sitt lock. Totalt väger sarkofagen nu 7 ton, vilket ställer större krav på byggnaden.

Sarkofagen tillverkades för 2 500 år sedan för en egyptisk kvinna vid namn Taperet. Den kom till Sverige 1825 som en gåva till drottning Josefina, som i sin tur skänkte den till Nationalmuseum.

FOTO ÅKE ERIKSSON LINDMAN

TVÅ STIPENDIER INOM ARKITEKTUR

NU FINNS två stipendier att söka via Statens fastighetsverk. Helgo Zettervalls fond delar årligen ut stipendier för att främja byggnadskonstens utveckling. Du som är student vid teknisk högskola, forskare, doktorand eller yrkesverksam inom arkitektur är välkommen att söka innan den 28 april.

Även von Rothsteins donationsfond erbjuder resestipendier för anställda på Boverket, SFV, Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna. Ansökningen är öppen till den 31 mars. Läs mer på sfv.se

Skydda kulturarvet

Kyiv, Gaza, Paris, men också Anundshög, Gamla Uppsala, Strängnäs domkyrka och utanför Ölands kust – det här är platser som förenas av att kulturarv förstörts medvetet i krig, plundrats eller stulits.

De flesta människor tänker nog inte dagligdags på kulturarv och vad det betyder. Kanske tar vi kulturarvet lite väl för givet. Det finns där omkring oss som gårdsmiljöer från 1700-talet i jordbrukslandskapet, som förhistoriska gravar och boplatser på våra vandringar i skogen och som postmodern bebyggelse med kulturhistoriska värden när vi skyndar fram längs gatorna i våra städer. Men om vi stannar upp och tänker efter skulle vi nog svara att kulturarv är mycket betydelsefullt och skapar en känsla av tillhörighet, delaktighet och en förståelse för vår plats i tiden.

NÄR VÅRT GEMENSAMMA kulturarv förstörs – när människor olovligen använder metallsökare och rovgräver vid Anundshög och Gamla Uppsala, stjälar begravningsregalier i Strängnäs domkyrka, plundrar vrak i havet utanför Ölands kust eller när en angripare som i Ukraina medvetet förstör kulturarv för att påverka stridsmoral och urholka ett helt folks identitet – påverkar det i grunden vilka vi är, har varit och har förutsättningar att vara i framtiden. Vi blir upprörda, besvikna och ledsna. Att medvetet plundra, förstöra och tillskansa sig vårt kulturarv kan liknas vid ett inbrott i vårt gemensamma hem och vardagsrum. Det är ett personligt och existentiellt angrepp som kränker den individuella integriteten och den kollektiva identiteten.

Att medvetet förstöra kulturarv som ett led i krigföring

FOTO JOEL NILSSON

*»Att medvetet
plundra, förstöra
och tillskansa sig vårt
kulturarv kan liknas
vid ett inbrott i vårt
gemensamma hem«*

är ett brott enligt folkrätten. Att skada och förstöra en fornlämning, så kallat fornminnesbrott, kan ge upp till fyra års fängelse om brottet bedöms som grovt. Det är mycket ovanligt att någon döms för grovt fornminnesbrott och har bara skett vid några enstaka tillfällen.

Att skydda och vårda kulturmiljön är en nationell angelägenhet och ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Det slås fast i första paragrafen i Kulturmiljölagen. Det handlar om dig och mig och oss tillsammans. Vi har ett gemensamt ansvar att värna våra kulturmiljöer. Vi ska anmäla till polisen om vi upptäcker att ett kulturarvsbrott har begåtts eller om vi misstänker att någon använder metallsökare utan tillstånd.

FÖR ATT FÖRSTÖRELSE och plundring inte ska ske om och om igen så behöver vi vara beredda både vid kris och i krig. På Riksantikvarieämbetet arbetar vi därför intensivt med hur vi skyddar kulturarvet om kriget kommer. Arbetet innebär till exempel att säkerställa att föremål, arkivhandlingar och böcker i

våra museer, arkiv och bibliotek kan flyttas till en ny plats eller skyddas på ett säkert sätt på befintlig plats. En annan viktig åtgärd är att digitalisera kulturarvet.

Vi arbetar också för att förhindra kulturarvsbrott tillsammans med polisen och vi uppmärksammar antikvitetshandeln på ökade risker för illegal handel med stulna föremål. Tillsammans gör vi insatser med andra myndigheter och kulturarvsaktörer för att nuvarande och kommande generationer ska ha tillgång till ett kulturarv som lever, berör och skapar värde.

SUSANNE THEDÉEN
Riksantikvarie

Statens fastighetsverk, Box 2263, 103 16 Stockholm

Kulturvärden kommer ut med fyra nummer per år.

En prenumeration kostar 300 kronor per år.

<https://order.flowy.se/statensfastighetsverk>

Tel: 08-121 060 73

Ny säsong av

DET SITTER I HÄNDERNA

I vår omtyckta filmserie Det sitter i händerna möter du några av de hantverkare som med sin yrkesskicklighet och med varsam hand bevarar vårt kulturarv.

Nu finns det fyra nya avsnitt på vår playtjänst Sevärt där du kan se hur timmermannen, målerikonservatorn, tapetseraren och smeden arbetar.

Det sitter i händerna hittar
du självklart på Sevärt.
sfv.se/sevart

